

Київський університет імені Бориса Грінченка

**ГРИНЦІВ МАР'ЯНА ВАСИЛІВНА**

УДК 159.922.6:378.013.77(043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК  
ЧИННИК ЇХНЬОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

**Науковий керівник:** кандидат психологічних наук, доцент  
**Галян Ігор Михайлович,**  
Дрогобицький державний педагогічний університет  
імені Івана Франка,  
доцент кафедри практичної психології.

**Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор  
**Шмаргун Віталій Миколайович,**  
Національний університет біоресурсів і  
природокористування України, завідувач  
кафедри соціальної роботи та психології;

кандидат психологічних наук, професор  
**Хомич Галина Олексіївна,**  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний  
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,  
завідувач кафедри психології.

Захист відбудеться «29» червня 2016 р. о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «25» травня 2016 року.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Л.І. Подшивайлова

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Дослідження суб'єктної активності людини, її видів, закономірностей, умов розвитку та здійснення – одне з фундаментальних завдань психології. По суті, це завдання змістового розкриття необхідних передумов її особистісного та професійного становлення. Одним із найважливіших і принципово неодмінних психічних механізмів реалізації внутрішньо детермінованої активності суб'єкта є його усвідомлена саморегуляція. В основі дослідницького інтересу до проблеми саморегуляції лежить пошук шляхів та способів виявлення і мобілізації можливостей людського організму (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, М.Й. Боришевський, Л.С. Виготський, О.О. Конопкін, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, Ю.О. Міславський, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, Н.І. Пов'якель, С.Л. Рубінштейн, В.М. Шмаргун та ін.).

Особливої актуальності проблема саморегуляції набуває в період професійного становлення молоді людини. Сьогодні інтерес до професійного становлення на етапі навчання у вищому навчальному закладі зріс з огляду на нові стратегії, моделі та зміст технологій навчання, орієнтованих на реалізацію гуманітарної парадигми (Г.О. Балл, М.І. Дьяченко, В.Р. Міляєва, О.М. Лозова, І.Д. Пасічник, Н.А. Побірченко, Л.Г. Подоляк, Л.І. Подшивайлова, Г.К. Радчук, М.В. Савчин, О.В. Савицька, О.П. Сергєєнкова, В.І. Юрченко та ін.). Адже майбутньому фахівцю слід опанувати не лише професійні навички, але й розвинути ті особистісні якості, які забезпечуватимуть його адаптацію до умов професійної діяльності, наповненої відповідною системою ставлень, специфікою виконання тощо. Тому постає питання психологічної готовності до професійної діяльності студента-психолога, яка забезпечить успішність процесу його професійного становлення. Саме у цьому контексті важливим є розгляд саморегуляції як чинника професійного становлення майбутнього психолога.

Одним із психологічних аспектів вивчення саморегуляції особистості є дослідження її загальної регуляторної здатності (О.О. Конопкін, Ю.О. Міславський, О.К. Осницький та ін.). Важливі наукові висновки про сутність саморегуляції одержані в теоретичних і експериментальних дослідженнях Л.І. Божович, В.С. Мухіної, В.І. Селіванова, І.І. Чеснокової. Структура і функції регуляторного досвіду, його стилі доволі ґрунтовно досліджені Ю.Кулем, В.І. Моросановою, О.К. Осницьким. У прикладному аспекті саморегуляція вивчалася М.Й. Боришевським, Ж.П. Вірною, І.М. Галяном, Г.С. Пригіним, Н.І. Пов'якель, В.М. Шмаргуном, та ін. Цілісний процес саморегуляції був розглянутий і з позиції її рівнів: мимовільного та довільного. Найбільш перспективним, на наш погляд, є дослідження довільної саморегуляції, особливо у тому аспекті, що орієнтований на регуляцію ставлень з опорою на особистий досвід людини.

Однак, незважаючи на доволі широкий спектр дослідження саморегуляції, недостатня увага приділялася питанню саморегуляції майбутнього психолога у контексті його підготовки до професійної діяльності. Відтак, є потреба у поглибленому вивченні психологічних особливостей саморегуляції як чинника професійного становлення майбутніх психологів. Окрім цього, для повноцінного розуміння саморегуляції варто інтегрувати підходи, що пояснюють сутність її прояву у різних

аспектах майбутньої професійної діяльності. Саме цього потребують існуючі теорії, що висвітлюють питання професійної готовності майбутніх фахівців.

Отже, теоретична і практична значущість проблеми професійного становлення, перспективність розгляду у ній саморегуляційних процесів, а також недостатність їх вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Особливості саморегуляції майбутніх психологів як чинник їхнього професійного становлення»**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано у межах комплексної науково-дослідної теми кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Психологічні особливості формування цінностей молоді у контексті трансформаційних суспільних процесів» (протокол кафедри практичної психології №21 від 09 листопада 2010 р.). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол №1 від 26 січня 2012 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №4 від 23 квітня 2013 року).

**Мета дослідження** - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості саморегуляції майбутніх психологів як чинника їхнього професійного становлення.

**Завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми професійного становлення майбутніх психологів.
2. Визначити місце особистісної саморегуляції у професійному становленні майбутніх психологів.
3. Емпірично дослідити особливості особистісної саморегуляції студентів-психологів та їх взаємозв'язок з компонентами психологічної готовності до професійної діяльності як показника професійного становлення.
4. Розробити й апробувати програму психологічного супроводу розвитку особистісної саморегуляції студентів-психологів та побудувати типологію готовності до професійної діяльності майбутніх психологів у процесі їх професійного становлення.

**Об'єктом дослідження** є професійне становлення студентів-психологів.

**Предмет дослідження** – особливості саморегуляції як чинник професійного становлення майбутніх психологів.

**Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали:** концепція особистості як суб'єкта власної життєтворчості (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.); дослідження саморегуляції як механізму саморозвитку особистості (М.Й. Боришевський, В.А. Іванніков, О.О. Конопкін, Ю. Куль, В.І. Моросанова, О.К. Осницький та ін.); дослідження професійного розвитку та готовності до професійної діяльності (І.Д. Пасічник, Н.А. Побірченко, Н.І. Пов'якель, В.В. Рибалка, О.П. Сергеєнкова, М.Л. Смұльсон М.І. Томчук, Н.В. Чепелева та ін.); концепції професійного становлення майбутніх психологів (О.Ф. Бондаренко,

Ж.П. Вірна, Н.В. Чепелева, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Г.К. Радчук, В.Г. Шевченко та ін.).

Для досягнення мети та реалізації завдань було використано комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми, моделювання – для унаочнення структури процесу саморегуляції та виявлення психологічних чинників її розвитку; *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю, психодіагностичні методики, психолого-педагогічний експеримент для вивчення взаємозв'язку особливостей особистісної саморегуляції та готовності до професійної діяльності майбутніх психологів; *методи кількісної обробки даних* – визначення середніх значень, відсоткових співвідношень, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона для виявлення кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками особистісної саморегуляції та готовності до професійної діяльності,  $\phi$ -критерій кутового перетворення Фішера для визначення достовірності розходжень у двох вибірках за частотою появи досліджуваного ефекту.

**Експериментальна база дослідження.** Дослідження здійснювалось упродовж 2011–2015 років у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. В емпіричному дослідженні брали участь 280 студентів спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» I–IV років навчання. Для поглибленого аналізу емпіричних даних та реалізації формульованої складової експерименту залучалися 48 досліджуваних, з яких були сформовані експериментальна і контрольна групи.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що у процесі дослідження *вперше* досліджено особливості саморегуляції, що виявляються на рівні функціональної взаємодії регуляторних ланок та регуляторно-особистісних якостей майбутніх психологів як чинника їх професійного становлення; розроблено структурно-функціональну модель особистісної саморегуляції у складі таких її компонентів: мотиваційно-цільового, програмування, поведінкового, оцінно-регулятивного та описано особливості її функціонування; досліджено зв'язок особистісної саморегуляції та психологічної готовності як показника професійного становлення майбутніх психологів; виокремлено критерії (рівень самооцінки, готовність до розв'язування професійних завдань, захопленість діяльністю, рівень саморегуляції та потреба у професійному саморозвитку) і на їх основі побудовано типологію готовності до діяльності майбутніх психологів у процесі їх професійного становлення; визначено напрям психологічного супроводу, що сприяє підвищенню рівня розвитку особистісної саморегуляції на етапі підготовки до професійної діяльності; *набули подальшого розвитку* ідеї особистісного становлення та розвитку суб'єкта діяльності як відкритої системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку, де саморегуляція забезпечує взаємодію внутрішніх особистісних утворень з нормами соціального та професійного середовища; *поглиблено* уявлення про психологічний зміст поняття особистісної саморегуляції як чинника професійного становлення майбутніх психологів; *уточнено* зміст психологічної готовності до професійної діяльності психолога з включенням у її структуру регулятивного компоненту.

**Практичне значення дослідження** полягає в узагальненні методів і засобів цілеспрямованого розвитку особистісної саморегуляції студентів-психологів у процесі

навчально-професійної діяльності; підібрані автором методики можуть застосовуватися практикуючими психологами у психодіагностичній роботі з метою подальшого застосування консультативних та психокорекційних заходів. Розроблена програма супроводу розвитку особистісної саморегуляції дасть можливість підвищити рівень психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності під час навчання як на психологічних, так і на інших спеціальностях. Матеріали проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані в роботі психологічної служби коледжів та вищих навчальних закладів, а також для подальших психолого-педагогічних розробок і наукових досліджень проблеми особистісної саморегуляції.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка №1994 від 15.12. 2015р.), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт №50 від 11.12.2015р.), Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ» (акт №02/02–637/3 від 15.12.2015р.), в практику роботи викладачів Самбірського педагогічного коледжу імені Івана Филипчак (довідка №03/531 від 14.12.2015р.).

**Особистий внесок здобувача** у працях, написаних у співавторстві, полягає у систематизації матеріалів наукових студій проблеми саморегуляції та аналізі результатів емпіричного дослідження складових особистісної саморегуляції і психологічної готовності до виконання професійної діяльності майбутніми психологами.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення, висновки, практичні результати дослідження представлено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Актуальные вопросы психологии» (Росія, Краснодар, 30 квітня 2013 р.); науковій конференції «Pedagogy and Psychology in the age of globalization – 2014» (Угорщина, Будапешт, 30 листопада 2014 р.); «Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття» (Харків, 11-12 грудня 2015 р.); *всеукраїнських* – «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 04-05 квітня 2013 р.); «Актуальні проблеми практичної психології: всеукраїнський науково-практичний семінар» (Дрогобич, 26 березня 2014 р.); «Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку» (Дніпропетровськ, 26 листопада 2015 р.). «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (Суми, 18-19 лютого 2016 р.). Основні результати та висновки дослідження обговорювалися на щорічних звітних науково-практичних конференціях, методичних семінарах, засіданнях кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

**Публікації.** Основні результати дослідження висвітлено у 18 публікаціях (17 одноосібних і 1 у співавторстві), з яких 8 – у фахових наукових виданнях України в галузі психології, 2 – у періодичних наукових фахових виданнях іноземних держав.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 253 найменування (з них 17 – іноземною мовою) та 4 додатків на 43 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки. Основний зміст викладено на 192 сторінках. Робота містить 23 таблиці і 21 рисунок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методи; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення; наведено дані про апробацію та впровадження результатів; подано відомості про публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади саморегуляції особистості у професійному становленні»** висвітлено онтологію поняття «професійне становлення», проаналізовано особистісно-професійні якості психологічної готовності до професійної діяльності як показника професійного становлення майбутніх психологів, розкрито сутність особистісної саморегуляції у контексті психологічної готовності до професійної діяльності.

Аналіз теоретико-методологічних основ дослідження професійного становлення особистості охоплює здебільшого його педагогічний та психологічний аспекти. У сучасній психологічній науці проблема професійного становлення набула особливої популярності у другій половині XX століття. Відтак, з'явилося багато досліджень, в яких розглядаються як загальні підходи до вирішення цієї проблеми, так і її окремих аспектів.

Створення та розвиток різноманітних теорій і концепцій професійного розвитку у зарубіжній психології відбувалися в контексті загального розвитку психологічних знань. Цей взаємозв'язок загальної психології та психології професійного розвитку став підставою для побудови низки теорій професійного розвитку, які представлені такими напрямками: диференційно-діагностичним (К.Н. Siefert), психоаналітичним (У. Мозер, Е. Bordin, А. Roe та ін.), теорією рішень (Д. Тідеман, О'Хара), теорією професійного розвитку (А. Roe, D.E. Super), концепцією професійного становлення (Л. Тайлер, Д. Тідеман, О'Хара, Дж.), типологічним (Е. Bordin).

На сучасному етапі у психологічній науці основна увага звертається на процес формування особистості в умовах професійної діяльності (В.О. Бодров, Є.О. Клімов, А.М. Еткінд, І.М. Кондаков, Т.В. Кудрявцев, Н.В. Тарабріна та ін). Вони вказують на компенсаторні моменти психіки людини, значні можливості розвитку її професійних здібностей та самовдосконалення. Вихідним при цьому став методологічний принцип єдності свідомості, особистості та діяльності, що давало змогу комплексно, інтегративно підійти до розуміння механізму взаємозв'язку зовнішніх обставин і внутрішніх умов (зовнішнє через внутрішнє).

В українській психологічній науці вивченням теоретичних засад психологічної готовності до професійної діяльності, а також її мотиваційного аспекту займалися Г.О. Балл, М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, В.О. Моляко, І.Д. Пасічник, Н.А. Побірченко та ін. Ціннісно-сміслові аспекти професійного становлення майбутнього фахівця є предметом дослідження З.С. Карпенко, Г.К. Радчук. О.П. Сергєєнкова досліджувала проблему формування професійної індивідуальності майбутніх учителів, О.М. Лозова – смислову сферу та образ професіонала, В.Р. Міляєва – фахові компетентності та компетентності саморозвитку, В.І. Юрченко – «Я-концепцію» майбутнього вчителя, О.В. Савицька – психологічні особливості організації навчання як умову розвитку рефлексії, Л.І. Подшивайлова – особистісно-колективістське самовизначення студентів в умовах навчального процесу, Г.О. Хомич – питання гуманізації підготовки практичних психологів тощо. Однак не менш цікавими є питання професійного становлення майбутніх психологів, особливо в

частині тих особливостей, які забезпечують регуляцію їх поведінки у процесі адаптації до умов професійної діяльності.

Аналіз літератури з проблеми професійного становлення, у якій представлено різноманітні її тлумачення, дав можливість констатувати, що *професійне становлення* є однією з форм тривалого розвитку особистості, що відбувається у системі взаємопов'язаних професійно значущих видів діяльності, починаючи від появи професійних намірів і завершуючи повною самореалізацією у професійній діяльності. Це процес поетапного розв'язання низки суперечностей, які задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, що ставляться до індивіда, та його бажанням і можливостями їх реалізації. У процесі професійного становлення відбувається формування особистості відповідно до вимог професійної діяльності.

Суттєву роль у процесі професійного становлення відіграють особистісні та психічні властивості студентів, їх відповідність основному набору професійно важливих якостей для певного виду діяльності, а також здатність до саморегуляції. До числа таких властивостей належать: спеціальні здібності; характерологічні особливості; уявлення про професійну сферу (ступінь усвідомлення мотивів, завдань і труднощів професійної діяльності), аналітико-конструктивний склад мислення і самостійність суджень, чуйність і проникливість, емоційно-вольова стабільність і терплячість, толерантність, стійкість до стресів і вміння адаптуватися до різних умов діяльності тощо.

Чинником професійного становлення майбутніх психологів, з-поміж багатьох інших, є саморегуляція. У психологічній науці склалися дві традиції її дослідження: у західній – прийнято стримувати, скеровувати себе розумом і волею; у східній акцент робиться на те, щоб прислухатися до себе, довіряти собі, прагнути відчувати, визначити шлях прямування, чого хочеться досягти і що відбувається в цей момент.

Виокремлення різних психологічних аспектів саморегуляції дозволило встановити два рівні її прояву: мимовільний і довільний. На мимовільному рівні саморегуляція розглядається як здатність живого організму до регуляції внутрішніх процесів (І.П. Павлов, І.М. Сеченов та ін.). На довільному – як структурний компонент різних видів діяльності (Л.М. Веккер, Ж.П. Вірна, І.М. Галян, Л.С. Виготський, В.К. Калін, Ю.О. Міславський, В.І. Селіванов та ін.) та як здатність особистості довільно управляти власними діями і вчинками (М.Й. Боришевський, О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, Н.І. Пов'якель, С.Л. Рубінштейн та ін.). Саме здатність особистості самостійно управляти власними діями і вчинками, що характерно для довільного рівня саморегуляції, забезпечує процеси й умови саморозвитку та саморозкриття людини. Водночас, особливості розвитку особистісної саморегуляції майбутнього професіонала все ще потребують більш глибокого вивчення.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження особливостей розвитку особистісної саморегуляції в контексті готовності до професійної діяльності майбутніх психологів»** обґрунтовано зміст та особливості побудови структурно-функціональної моделі особистісної саморегуляції майбутніх психологів, висвітлено організаційно-методичні засади дослідження саморегуляції як чинника професійного становлення майбутніх психологів, проведено кількісний і якісний його аналіз із використанням методів математичної статистики.

Результати теоретичного аналізу процесу саморегуляції послужили основою для розробки структурно-функціональної моделі особистісної саморегуляції майбутніх психологів. В її основу лягли положення про функціональну структуру процесів саморегуляції особистості (О.О. Конопкін), особливості стильової саморегуляції поведінки (В.І. Моросанова) та ціннісно-сислової саморегуляції майбутніх педагогів (І.М. Галян), а також положення моделі особистості практичного психолога (Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель). Основу моделі склали блоки, які забезпечують процес особистісної саморегуляції діяльності: мотиваційно-цільовий, програмування, поведінковий та оцінно-регулятивний, у яких простежується функціональна роль таких механізмів як самооцінка, рівень суб'єктивного контролю та самоконтролю, толерантність/інтолерантність, а також орієнтованість суб'єктів процесу саморегуляції на дію або стан. Функціонування регуляторних блоків залежить від суб'єктності майбутніх психологів, ситуації та середовища, що віднесені у моделі до умов саморегуляційного процесу, а також від *детермінант*, представлених особистісними смислами, індивідуальними особливостями та психологічною готовністю.

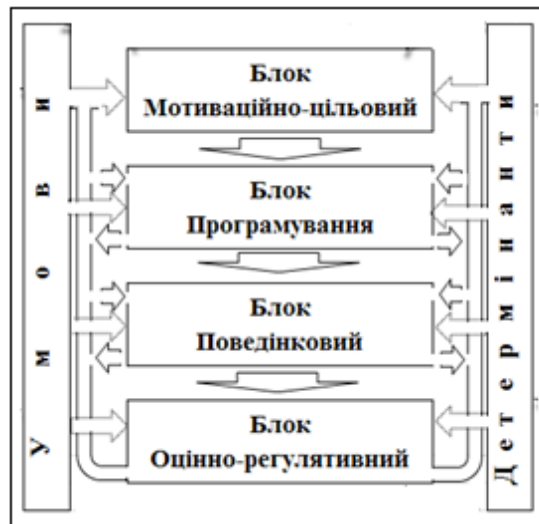


Рис.1. Структурно-функціональна модель особистісної саморегуляції майбутніх психологів

Усі ланки регуляційного процесу системно взаємопов'язані і є дієвими лише у структурі цілісного процесу. Виокремлені структурні ланки згаданої моделі саморегуляції лягли в основу організації та проведення емпіричної частини дисертаційного дослідження.

Було зроблено припущення, що найбільш ефективно дослідження особливостей саморегуляції майбутніх психологів можливе за допомогою використання комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення таких змінних, які є, з одного боку, детермінантами особистісного розвитку, а з іншого – особливостями, що визначають характер особистісної саморегуляції. Такими особливостями є: самооцінка, наполегливість та самовладання (складові вольової саморегуляції), комунікативний самоконтроль та контроль за дією. Вивчалися й структурно-функціональні особливості саморегуляції, що забезпечують цілісний процес особистісної саморегуляції. Пошук емпіричного показника, за яким можна було б робити висновки про характер професійного становлення майбутніх психологів показав, що найбільше для цього

підходить таке інтегральне утворення, як психологічна готовність до професійної діяльності.

На підставі теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел, виокремлених компонентів психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності та особливостей саморегуляції було підготовлено карту емпіричного дослідження (табл.1).

Таблиця 1

Карта емпіричного дослідження особливостей особистісної саморегуляції та психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності

| Змінна                           | Компонент                  | Показник                                                                                                                                                                    | Діагностика                                                                                        |
|----------------------------------|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Особистісна саморегуляція</b> | Самооцінка                 | – спілкування з іншими;<br>– поведінка;<br>– діяльність;<br>– суб'єктивні переживання                                                                                       | Тест «Самооцінка» (Н.М. Пейсахов)                                                                  |
|                                  | Вольова саморегуляція      | – наполегливість<br>– самовладання                                                                                                                                          | Методика дослідження вольової саморегуляції А.Г. Зверкова і Є.В. Ейдмана                           |
|                                  | Контроль за дією           | – ОС – суб'єкти<br>– ОД – суб'єкти                                                                                                                                          | Опитувальник «Шкала контролю за дією» (Ю. Куль)                                                    |
|                                  | Самоконтроль у спілкуванні | – комунікативний самоконтроль                                                                                                                                               | Методика діагностики оцінки самоконтролю у спілкуванні М. Снайдера                                 |
|                                  | Рівень саморегуляції       | – загальний рівень саморегуляції<br>– розвиток регуляторних ланок                                                                                                           | Методика «Стилі саморегуляції поведінки» (В.І. Моросанова)                                         |
| <b>Психологічна готовність</b>   | Спрямованість              | – мотивація до успіху                                                                                                                                                       | «Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса                                |
|                                  |                            | – особистісна спрямованість                                                                                                                                                 | «Методика діагностики спрямованості особистості» Б. Басса                                          |
|                                  |                            | – захопленість діяльністю                                                                                                                                                   | Авторська методика: «Анкета самоаналізу готовності майбутніх психологів до професійної діяльності» |
|                                  | Емоційно-вольовий          | – нервово психічна стійкість                                                                                                                                                | «Методика визначення нервово-психічної стійкості, ризику дезадаптації у стресі «Прогноз»           |
|                                  |                            | – толерантність/інтолерантність                                                                                                                                             | Методика «Толерантність до невизначеності» (модифікація Є.М. Осіна)                                |
|                                  |                            | – інтернальність/екстернальність                                                                                                                                            | «Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю» Дж. Роттера                                    |
|                                  |                            | – актуальний психічний стан                                                                                                                                                 | Методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка                                        |
|                                  | Типологія готовності       | – рівень самооцінки<br>– готовність до розв'язування професійних завдань<br>– захопленість діяльністю<br>– рівень саморегуляції<br>– прагнення до професійного саморозвитку | Авторська методика: «Анкета самоаналізу готовності майбутніх психологів до професійної діяльності» |

Для виокремлення типології психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності, що ґрунтується на взаємозв'язку особливостей саморегуляції та структурних компонентів готовності (психологічної і компетентісної) було розроблено «Анкету самоаналізу готовності майбутніх психологів до професійної діяльності». Кореляційні значення, отримані на констатувальному етапі дослідження, відображають характер взаємозв'язку складових особистісної саморегуляції та

психологічної готовності до діяльності у студентів експериментальної та контрольної груп разом узятих (48 осіб).

Діагностика самооцінки як механізму особистісної саморегуляції засвідчила наявність у майбутніх психологів відносно високих уявлень про себе щодо якостей, які виявляються у поведінці, діяльності та характеризують їх суб'єктивні переживання. Незважаючи на те, що спілкування є провідною складовою їх майбутньої професії, студенти доволі низько оцінюють свої можливості за цим показником. Ймовірно, проблеми спілкування пов'язані з низьким рівнем його самоконтролю. Зокрема, 47,83% студентів експериментальної групи і 40% контрольної продемонстрували низький рівень самоконтролю. Підтвердженням цьому є статистично значущий кореляційний зв'язок між самооцінкою у сфері спілкування та самоконтролем у спілкуванні ( $r=0,42$  при  $p<0,01$ ).

Самоконтроль у спілкуванні додатно корелює зі шкалою «поведінка» методики Н.М. Пейсахова ( $r=0,39$  при  $p<0,01$ ) та від'ємно корелює зі шкалою «суб'єктивні переживання» ( $r=-0,21$  при  $p>0,05$ ). З іншими двома шкалами методики змінна «самоконтроль у спілкуванні» не корелює. Отже, що нижчий рівень самоконтролю, то вищі суб'єктивні переживання з приводу комунікативних труднощів, особливо на етапі адаптації до освітнього середовища вищого навчального закладу.

Доволі слабо розвинені такі особистісні якості як *самовладання* та *наполегливість*. Загальний низький рівень вольової саморегуляції позитивно корелює з низьким рівнем самоконтролю у спілкуванні ( $r=0,31$  при  $p<0,05$ ) і «наполегливість» з контролем власної комунікативної діяльності ( $r=0,34$  при  $p<0,05$ ), що є проявом особистісної незрілості зі слабким розвитком здатності до рефлексії та доцільної адаптивної поведінки.

Дослідження процесу саморегуляції на довільному рівні дає змогу вивчити можливості, процеси й умови саморозвитку та саморозкриття особистості, показати активну, творчу роль суб'єкта у побудові власної життєдіяльності. Констатувальний етап дослідження засвідчив, що у майбутніх психологів експериментальної (43,5%) та контрольної (40%) груп недостатньо розвинені саморегуляційні процеси, що не може не відобразитися на їх особистісній зрілості та готовності до оволодіння професійними навичками. Водночас слід зауважити, що багато середніх значень в обох вибірках близькі до низьких.

Особливості особистісної саморегуляції досліджуваних студентів відображаються у характерних для них регуляторних профілях, які утворені різною сформованістю регуляторних ланок. Для третини з них на початковому етапі навчання було діагностовано гармонійний профіль. Однак лише у небагатьох досліджуваних він є високо гармонійним, де розвинені ланки регуляційного процесу гармонійно доповнюють одна одну, не потребуючи значних зусиль для компенсації. У більшості досліджуваних переважає низькогармонійний профіль зі зниженою здатністю до компенсації. Інші студенти володіють різними регуляторними профілями, у тому числі – акцентуйованими.

Саморегуляція, в основі якої лежить внутрішній вибір моделі поведінки, ґрунтується на досвіді особистості контролювати виконувану дію. Отримані результати свідчать про властивий респондентам обох вибірок такий тип вольової регуляції як «самоконтроль» (ОС-суб'єкти). Встановлено, що прийняття рішень та їх реалізація

супроводжується у студентів високою емоційною напруженістю. Відповідно орієнтованість на стан як на етапі планування, так і на етапі реалізації може детермінувати залежність від уподобань і цінностей інших людей, проявлятися у так званому феномені «помилкової інтерналізації» чужих намірів.

Наступним кроком дослідження стало вивчення *готовності майбутніх психологів до професійної діяльності*, яку можна розглядати як емпіричний показник рівня професійного становлення майбутнього фахівця. Однією зі складових готовності є *спрямованість особистості*. У досліджуваних студентів на констатувальному етапі спостерігається орієнтація на спілкування та на себе. Виконуючи спільну діяльність, 45,45% студентів експериментальної і 50% контрольної групи прагнуть за будь-яких обставин підтримувати стосунки з навколишніми. Це, за теорією розвитку особистості в групі (А.В. Петровський), властиво для етапу адаптації.

Доволі важливою складовою психологічної готовності до професійної діяльності є *спрямованість на мотивацію досягнення*. Отримані за однойменною методикою Т. Елерса результати засвідчили домінування середніх і помірно високих показників у студентів експериментальної та контрольної вибірок. Відтак, хоча досліджувані майбутні психологи орієнтовані на успіх, але реалізація цього мотиву здійснюється за рахунок посиленої мобілізації внутрішніх резервів. Свідченням цьому є статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками мотивації готовності до успіху (за методикою Т. Елерса) майбутніх психологів та їх ОС-суб'єктною орієнтованістю (за методикою Ю. Куля) ( $r=0,31$  при  $p<0,05$ ).

Професійна діяльність психолога нерідко супроводжується невизначеними ситуаціями. Невизначеність ставить його в ситуацію ризику, зменшення дії якого може відбутися за умови високої мотивації до успіху або толерантності до невизначеності. Встановлено, що практично за усіма шкалами методики у майбутніх психологів домінує низький рівень прояву толерантності до невизначеності. Кореляційний аналіз показав, що мотивація до успіху позитивно корелює зі шкалою «толерантність до невизначеності» на рівні  $r=0,29$  при  $p<0,05$ .

Водночас низький показник толерантності до невизначеності у досліджуваних студентів пояснюється їх доволі інертною позицією. Про це свідчить позитивна кореляція таких шкал як «толерантність до невизначеності» ( $r=0,29$  при  $p<0,05$ ) і «ставлення до невизначених ситуацій» ( $r=0,29$  при  $p<0,05$ ) зі шкалою «ригідність».

Толерантність до невизначеності безпосередньо стосується опису процесів особистісної саморегуляції в умовах відсутності стійких орієнтирів вибору і неможливості застосування усталених кліше або готових рішень. Усі шкали методики на визначення толерантності до невизначеності значуще прямо корелюють з показником загального рівня саморегуляції та її структурними ланками. Це свідчить про те, що толерантність до невизначеності є особистісною рисою, яка впливає на перебіг процесів особистісної саморегуляції.

Одним із компонентів психологічної готовності до професійної діяльності є *нервово-психічна стійкість* майбутніх психологів, під якою розуміється здатність регулювати свою взаємодію з середовищем діяльності. 39,6% респондентів володіють позитивним прогнозом щодо нервово-психічної стійкості. Цей компонент психологічної готовності залежить від локус-контролю. Досліджувані майбутні психологи володіють середнім рівнем інтернальності. При цьому, *загальний показник*

*інтернальності* прямо корелює із ланкою *самостійність* за методикою ССП-98 В.І. Моросанової ( $r=0,4$  при  $p<0,01$ ). Інтернальність у сфері досягнень позитивно корелює з такою особистісно-регуляторною якістю як самостійність ( $r=0,37$  при  $p<0,01$ ) та регуляторною ланкою «програмування» ( $r=0,3$  при  $p<0,05$ ).

Показник загального рівня інтернальності значуще корелює зі шкалою «планування» ( $r=0,51$  при  $p<0,01$ ) за методикою Ю. Куля. Щодо часткових кореляцій, то зі шкалою «планування» також позитивно корелює інтернальність у сфері *невдач* ( $r=0,47$  при  $p<0,01$ ), інтернальність у сфері *професійних відносин* ( $r=0,40$  при  $p<0,01$ ) та інтернальність у сфері *міжособистісних стосунків* ( $r=0,51$  при  $p<0,01$ ). Прямая кореляція шкали «інтернальність у сфері *невдач*» зі шкалою «реалізація» ( $r=0,51$  при  $p<0,01$ ) у досліджуваних пов'язана з екстраполяцією своїх дій на майбутню професійну діяльність. Зовнішня локалізація контролю допомагає легше переживати невдачі або частково зняти з себе відповідальність за них.

У третьому розділі «**Психологічний супровід розвитку особистісної саморегуляції у майбутніх психологів**» описано зміст, структуру та особливості психологічного супроводу розвитку особистісної саморегуляції майбутніх психологів, показано ефективність його впровадження, запропоновано типологію професійного становлення майбутніх психологів, що відображає взаємозв'язок особливостей особистісної саморегуляції та психологічної готовності до професійної діяльності на етапі їх професіогенезу.

На формувальному етапі дослідження перевірялася розроблена програма психологічного супроводу розвитку особистісної саморегуляції майбутніх психологів, яка містила декілька змістових компонентів. Один із них, основний, передбачав психологічний вплив через групові тренінгові заняття. Тренінг особистісної саморегуляції містить низку змістових блоків орієнтованих на самопізнання і формування адекватної самооцінки; зміни в особистісній сфері; розвиток навичок особистісної саморегуляції. Такий тренінг дає можливість реалізувати необхідні психологічні умови розвитку особистості, оскільки більшість з них спрямована на розкриття внутрішнього потенціалу людини, на подолання труднощів, які так чи інакше заважають розвитку особистості. Позаяк тренінгові заняття наповнені різними подіями і переживаннями людини з цього приводу, то вони здатні ініціювати стійкі особистісні зміни, зокрема сприяти формуванню здатності до особистісної саморегуляції. У кожному занятті було змістовно виокремлено 3 етапи: *рефлексивний*, що сприяє можливості майбутнім психологам усвідомити особливості своїх пошукових та конструктивних дій, зафіксувати власні труднощі самопізнання, що забезпечує мотиваційне включення у роботу групи; *навчальний*, пов'язаний з оволодінням студентами конкретними знаннями про характеристики певних психологічних особливостей; *інтегруючий*, упродовж якого майбутні психологи мають змогу результати власної пошуково-перетворювальної активності асимілювати в уже наявну систему психологічних знань, умінь і навичок. Кожне заняття тривало 1,5 – 2 години з періодичністю – один раз на тиждень. В цілому формувальний експеримент здійснювався впродовж 2013 – 2014 навчального року (третій рік навчання студентів).

Тренінгові заняття супроводжувалися бесідами і диспутами про особливості особистісної саморегуляції у студентському віці та її впливу на формування

готовності до повноцінного і якісного виконання в майбутньому професійної діяльності. Знання основ психічної саморегуляції допомагають сформувати стійкий цілеспрямований інтерес до можливості розвитку особистісних якостей. Останні, як відомо, прямо стосуються регуляції взаємин, ставлень, тобто – особистісної саморегуляції.

Другий компонент передбачав індивідуальну консультативну та психокорекційну (за бажанням) психологічну допомогу. Основними завданнями індивідуального консультування стали: сприяння усвідомленню студентом власного досвіду особистісної саморегуляції; перетворення деструктивних форм регуляції в конструктивні; допомога в усвідомленні необхідності зміни вольового та особистісного самоконтролю на більш високий його рівень; усвідомлення готовності до змін. Третій компонент забезпечував діагностичний супровід.

Проведена повторна діагностика складових особистісної саморегуляції та готовності до професійної діяльності за описаними у другому розділі методиками засвідчила позитивні зміни у самооцінці якостей, необхідних психологу для регулювання взаємин у процесі виконання професійних функцій. Підтвердженням цьому є статистично значущі відмінності в емпіричних показниках експериментальної групи за критерієм кутового перетворення Фішера у різниці показників низького рівня за шкалою «спілкування з іншими» ( $\phi=2,997$  при  $p<0,01$ ), нижче середнього рівня, за шкалою «поведінка» ( $\phi=2,763$  при  $p<0,01$ ), низького ( $\phi=3,214$  при  $p<0,01$ ) та нижче середнього ( $\phi=2,699$  при  $p<0,05$ ) рівнів за шкалою «діяльність», а також нижче середнього рівня за шкалою «суб'єктивні переживання» ( $\phi=1,938$  при  $p<0,05$ ) методики Н.М. Пейсахова.

Підвищення самооцінки за шкалою «спілкування з іншими», яка була проблематичною на констатувальному етапі дослідження, стало можливим завдяки підвищенню рівня самоконтролю у спілкуванні ( $r=0,33$  при  $p<0,05$ ). Йдеться про позитивні зміни у показниках високого рівня самоконтролю у спілкуванні: з 13% на констатувальному етапі до 34,8% – на контрольному ( $\phi=1,64$  при  $p<0,05$ ).

Зростання самоконтролю у спілкуванні стало наслідком підвищення вольової саморегуляції. Як засвідчили результати контрольного етапу дослідження, відчутні зміни відбулися в кожній із її складових. Значущими є відмінності за шкалою «наполегливість» на високому ( $\phi=1,783$  при  $p<0,05$ ) та низькому ( $\phi=1,935$  при  $p<0,05$ ) рівнях, а також за шкалою «самовладання» на високому ( $\phi=1,815$  при  $p<0,05$ ) та низькому ( $\phi=2,764$  при  $p<0,05$ ) рівнях. Був отриманий прямий кореляційний зв'язок між самоконтролем у спілкуванні та складовими вольової саморегуляції, а саме, наполегливістю ( $r=0,36$  при  $p<0,05$ ) та самовладанням ( $r=0,16$  при  $p>0,05$ ). Окрім цього, такий самий вид зв'язку спостерігається і між самоконтролем у спілкуванні та загальним рівнем вольової саморегуляції ( $r=0,31$  при  $p<0,05$ ).

Отримані на контрольному етапі дослідження результати засвідчили зменшення кількості студентів в експериментальній групі із орієнтацією на стан (ОС- суб'єкти) і, відповідно, збільшення тих, хто орієнтовані на дію (ОД- суб'єкти). Можна передбачити, що орієнтовані на дію студенти будуть у майбутньому більш успішними в професійній діяльності, порівняно з орієнтованими на стан, позаяк вони менше схильні концентруватися на своїх переживаннях, а більше зосереджені на цілях і операціях професійної діяльності.

Щодо прояву загального рівня саморегуляції, то у студентів експериментальної групи спостерігається його позитивна динаміка. Найпомітніші статистично значущі зміни відбулися у студентів, які на констатувальному етапі виявили низький рівень саморегуляції. Зросла кількість студентів з високо гармонійним профілем, а також були виявлені регуляторні профілі, що важко ідентифікуються з типовими (за В.І. Моросановою). Останні дістали назву «індивідуально своєрідний профіль». Під час дослідження не зафіксовано каузального зв'язку між типом регуляторного профілю та готовністю до професійної діяльності. Можна сказати, що значущі зміни в рівнях саморегуляції студентів експериментальної групи відбулися завдяки програмі психологічного супроводу, до якої вони були залучені на формувальному етапі дослідження. У респондентів контрольної групи, що не піддавалися формувальному впливу, динаміка позитивних змін малозначуща.

Позитивні зміни компонентів саморегуляції сприяли аналогічним змінам особистісних якостей, що характеризують готовність до професійної діяльності. Відтак, готовність майбутніх психологів до професійної діяльності можна розглядати як інтегральний показник професійно-особистісного становлення під час навчання у вищому навчальному закладі. Так, за час, що минув між констатувальним та контрольним етапом дослідження, відбулися позитивні зміни у студентів експериментальної групи. Зокрема, зміна пріоритетів з орієнтованості на себе ( $\varphi=2,878$  при  $p<0,01$ ) на професійну, що відобразилося на показниках шкали «орієнтованість на спілкування» і «орієнтованість на справу» ( $\varphi=1,917$  при  $p<0,05$ ). Порівняно з констатувальним етапом, в експериментальній групі відбулося зменшення кількості студентів з низьким рівнем мотивації до успіху ( $\varphi=3,253$  при  $p<0,01$ ).

Результати контрольного етапу дослідження засвідчили деякі позитивні зміни у толерантності до невизначеності майбутніх психологів, хоча ці зміни, за винятком базової шкали «толерантність до невизначеності», не є статистично значущими.

Щодо *суб'єктивного контролю*, то варто відзначити збільшення кількості студентів з високим його рівнем в експериментальній групі, порівняно з констатувальним етапом дослідження ( $\varphi=1,759$  при  $p<0,05$ ) та зменшення – з низьким ( $\varphi=1,986$  при  $p<0,05$ ). Зросла кількість студентів з високим рівнем нервово-психічної стійкості та зменшилася ( $\varphi=1,942$  при  $p<0,05$ ) – з низьким. Зміни, що спостерігаються за цими критеріями, свідчать про професіоналізацію майбутніх психологів і відображаються на інших компонентах готовності, серед яких особистісна спрямованість, мотивація до успіху, толерантність до невизначеності.

Узагальнення, зроблені на теоретичному та емпіричному етапах дослідження, сприяли виокремленню критеріїв професійного становлення майбутніх психологів. Серед таких – компетентісна та психологічна готовність. Критерій «компетентісна готовність» представлений двома компонентами: готовність до розв'язування професійних завдань та готовність до професійного саморозвитку. Критерій «психологічна готовність», який у дослідженні розглядається як емпіричний показник професійного становлення, містить три компоненти: спрямованість, емоційно-вольовий та саморегуляційний. Кожен із компонентів психологічної готовності на особистісному та функціональному рівнях присутній у компетентісній готовності. Відтак, є підстави розглядати саморегуляцію у двох модусах: як чинник, що забезпечує

професійне становлення, з одного боку, та складовий компонент психологічної готовності, що є показником професійного становлення – з іншого.

Взявши за основу зміст компонентів компетентнісної та психологічної готовності, а також особливості саморегуляції, було розроблено й апробовано «Анкету самоаналізу професійного становлення», за результатами виокремлено три типи готовності до професійної діяльності у процесі професійного становлення: *повна, відносна, псевдоготовність* (табл.2).

Таблиця 2

**Типологія готовності до діяльності майбутніх психологів у процесі їх професійного становлення**

| Тип готовності             | Критерії готовності до діяльності у процесі професійного становлення майбутніх психологів |                                                                                                                                                                                |                                                                                                               |                                                        |                                                                                               |
|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
|                            | Рівень самооцінки                                                                         | Готовність до розв'язування професійних завдань                                                                                                                                | Захопленість діяльністю                                                                                       | Рівень саморегуляції                                   | Потреба у професійному саморозвитку                                                           |
| <i>Повна готовність</i>    | Високий                                                                                   | Розуміння змісту професійних завдань, знання теорії та володіння способами їх розв'язання. Володіння технологією психологічного супроводу розвитку особистості                 | Максимальне захоплення майбутньою роботою; реальна професійна зайнятість                                      | Високий або помірно високий рівень саморегуляції       | Прагнення до самовдосконалення та саморозвитку за усіма складовими компетентнісної готовності |
| <i>Відносна готовність</i> | Середній                                                                                  | Усвідомлення вузького кола професійних завдань, посереднє знання теорії та володіння способами їх розв'язання. Знання технології психологічного супроводу розвитку особистості | Помірний інтерес до майбутньої діяльності; ситуативна професійна зайнятість                                   | Середній рівень саморегуляції з тенденцією до низького | Помірно виражене прагнення до самовдосконалення та професійного саморозвитку                  |
| <i>Псевдоготовність</i>    | Низький; Дуже низький                                                                     | Нерозуміння змісту професійних завдань. Неуміння диференціювати навчально-професійні та професійні завдання. Неуміння здійснювати психологічний супровід розвитку особистості  | Відсутність інтересу до майбутньої діяльності, професійної зайнятості; неготовність до професійної діяльності | Низький рівень саморегуляції                           | Відсутність прагнення до самовдосконалення за складовими компетентнісної готовності           |

Критеріями для їх виокремлення стали показники рівня самооцінки, готовності до розв'язування професійних завдань, захопленості діяльністю, рівня особистісної саморегуляції, прагнення до професійного саморозвитку. Узагальнення результатів за згаданими критеріями показало, що готовність майбутніх психологів до професійної діяльності є наслідком накопичення ними багатокomпонентних якісних особистісних змін і набуття професійної компетентності як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Відтак, тісний взаємозв'язок і взаємодія описаних якостей дає змогу розглядати їх сукупність як інтегральне психологічне утворення, як комплекс психологічних характеристик, які при певному рівні своєї сформованості визначають тенденції професійно-особистісної самореалізації суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

### Висновки

Узагальнення теоретико-емпіричних результатів дослідження особливостей саморегуляції майбутніх психологів як чинника їхнього професійного становлення дає підстави зробити такі висновки:

1. Професійне становлення є однією з форм тривалого розвитку особистості відповідно до вимог професійної діяльності, починаючи від появи професійних намірів

і завершуючи повною самореалізацією у професійній діяльності. Суттєву роль у процесі професійного становлення відіграють особистісно-професійні якості майбутніх психологів. Значущими для професійної діяльності особистісно-професійними якостями є: спеціальні здібності (особливості когнітивно-емоційної сфери); особистісні особливості; усвідомленість мотивів, завдань і труднощів професійної діяльності; уміння регулювати власний стан, поведінку та професійні дії.

Одним із критеріїв професійного становлення є психологічна готовність до професійної діяльності. Йдеться про такий рівень психічного та особистісного розвитку майбутнього фахівця, який дає змогу йому долати труднощі адаптації до професії та ефективно реалізовувати увесь спектр професійних завдань на когнітивному, емоційно-вольовому, мотиваційному, операційно-поведінковому рівнях.

2. Саморегуляція є усвідомленим і системно організованим впливом суб'єкта на власну діяльність, поведінку, ставлення, що забезпечує зміну їх характеристик у бажаному напрямку. Особистісна саморегуляція розглядалася як самодетермінація дій суб'єкта, спрямованих на мобілізацію та інтеграцію особистісних ресурсів з метою оптимізації ставлень, що забезпечують його самоактуалізацію. Особистісна саморегуляція та її особливості є чинником професійного становлення майбутніх психологів, що виражається у різних компонентах психологічної готовності.

*Особливості саморегуляції* виявляються на рівні функціональної взаємодії *регуляторних ланок* (планування цілей, моделювання умов діяльності, програмування майбутніх виконавських дій, контролю, оцінювання та корекції власної активності) та *регуляторно-особистісних якостей* (самооцінки, контролю за дією та суб'єктивного комунікативного самоконтролю, вольових регуляторних якостей, толерантності до невизначеності, гнучкості, самостійності), які забезпечують роботу таких регуляторних блоків: мотиваційно-цільового, програмування, поведінкового та оцінно-регулятивного. *Особистісні особливості*, що супроводжують функціонування кожної ланки процесу саморегуляції виявляються на рівні: відповідності (адекватності) суб'єктивно прийнятої моделі саморегуляції та умов діяльності; усвідомленості умов, програми дій та критеріїв успішності досягнення мети; гнучкості функціонування регуляторних блоків відповідно до умов діяльності; надійності та стійкості функціонування регуляторних блоків та їх структури в умовах психічної напруженості.

3. Отримані на констатувальному етапі дослідження результати засвідчили недостатню розвиненість регуляторної здатності майбутніх психологів, що відображається як на загальному рівні саморегуляції, так і на регуляторній здатності її структурно-функціональних ланок (планування, моделювання, програмування, оцінка результатів) і регуляторно-особистісних якостей (гнучкість, самостійність). Досліджувані студенти доволі високо оцінили себе за якостями, що виявляються у поведінці, діяльності та тих, що характеризують їх суб'єктивні переживання. Проте низькими є їхні очікування щодо спілкування з навколишніми, що викликано низьким рівнем суб'єктивного контролю у спілкуванні. Крім цього, у майбутніх психологів констатовано низький рівень вияву толерантності до невизначеності.

Проведений кореляційний аналіз між значеннями особистісної саморегуляції і показниками психологічної готовності засвідчив їх тісний зв'язок. Це дало підстави

вважати, що розвиваючи ті чи інші функціональні ланки процесу саморегуляції, а також компоненти, які характеризують регуляційну здатність майбутніх психологів, можна розвивати психологічну готовність, а отже, впливати на психологічну складову їх професійного становлення.

4. Впроваджена у практику «Програма психологічного супроводу розвитку особистісної саморегуляції майбутніх психологів» сприяла позитивним змінам у регулятивній підструктурі особистості. А саме, стала більш стійкою самооцінка, зріс самоконтроль у спілкуванні та рівень вольової саморегуляції, що відобразилося на структурі регуляторних профілів. Включення саморегуляційного компоненту у структуру психологічної готовності дає підстави розглядати саморегуляцію, з одного боку, як чинник, що забезпечує професійне становлення, а з іншого, як компонент психологічної готовності, що є показником професійного становлення. У цьому процесі саморегуляція виступає одночасно як причина і як наслідок.

На основі авторської анкети самоаналізу професійного становлення виокремлено типи готовності до діяльності майбутніх психологів у процесі їх професійного становлення: *повна готовність, відносна готовність та псевдоготовність*. Цю типологію було побудовано, виходячи з наступних критеріїв: рівень самооцінки, готовність до розв'язування професійних завдань, захопленість діяльністю, рівень саморегуляції та потреба у професійному саморозвитку. Респонденти з різними типами готовності відрізняються рівнями регуляторної здатності, самоактуалізації та усвідомлення професійних функцій. Проте немає суттєвих відмінностей у вияві регуляторних профілів, де слабкі ланки компенсуються сильними. Різниця є лише у тому, які зусилля доводиться прикладати майбутнім психологам для гармонізації власної поведінки з умовами середовища, у якому вони перебувають, та тих особистісних і професійних завдань, які їм доводиться виконувати.

Здійснене дисертаційне дослідження не претендує на остаточне і вичерпне вирішення зазначеної проблеми. Доцільним є подальше вивчення впливу інших чинників на професійне становлення майбутніх психологів. Отримані на формульовальному етапі дослідження результати свідчать про необхідність розробки системи спеціальних впливів, психолого-педагогічної корекції та їх впровадження у формі психологічного супроводу процесу підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. Саме у цьому й полягає перспективність дослідження.

### СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гринців М.В. Психологічні особливості професійної адаптації молоді / М.В. Гринців // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка, Н.О.Євдокимової. – Т.2. – Вип.9. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – С. 54–58.
2. Гринців М.В. Важливість Я-концепції у студентів психологів на етапі професіоналізму / М.В. Гринців // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості: Вип. 12 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2015. – С. 141–149.
3. Гринців М.В. Психологічна готовність як чинник професійного становлення / М.В. Гринців // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту

- психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 11. Вип. 9. – К. : Фенікс, 2014. – 236–246.
4. Гринців М.В. Роль емоцій у розвитку здатності до саморегуляції / М.В. Гринців // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка, Н.О.Євдокимової. – Т.2. – Вип.10. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. – С 84–88.
  5. Гринців М.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне становлення студентської молоді / М.В. Гринців // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Сер.: Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 320–326.
  6. Гринців М.В. Особливості розвитку комунікативної саморегуляції студентів-психологів у процесі навчання / М.В. Гринців // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Сер.: Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 45. Ч. 3. – С. 291–297.
  7. Гринців М.В. Психічна саморегуляція як умова особистісного зростання студентів / М.В. Гринців // Проблеми гуманітарних наук : Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія "Психологія" / Ред. кол. Надія Скотна (головний редактор), І.Галян (редактор розділу) та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск тридцять сьомий. – С. 67–79.
  8. Гринців М.В. Роль самооцінки у формуванні особистісної саморегуляції майбутніх психологів у процесі навчальної діяльності / М.В. Гринців // Проблеми гуманітарних наук : Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – Випуск тридцять перший. Психологія. – С. 52–63.
  9. Гринців М.В. Саморегуляція майбутнього фахівця як компонент професійної підготовки / М.В. Гринців // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. II (17), Issue : 35, – Budapest, 2014. – С. 107–111.
  10. Гринців М.В. Влияние профессиональной мотивации на успешное становление будущих специалистов / М.В. Гринців // Актуальные вопросы психологии : Материалы IV Международной научно-практической конференции. 30 апреля 2013 г. : Сборник научных трудов. – Краснодар, 2013. – С. 60–66.
  11. Гринців М.В. Теоретичний аналіз досліджень саморегуляції як чинника професійного становлення особистості / І.М.Галян, М.В. Гринців // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» Херсон: 2015. – С. 22 – 27.
  12. Гринців М.В. Адаптація студента до майбутньої професійної діяльності / М.В. Гринців // Інсайт : [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І.В.Шапошнікова, О.Є.Блінова та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 63–71.
  13. Гринців М. В. Аналіз особливостей професійної активності студентів / М.В. Гринців // «Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття»: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 11-12 грудня 2015 року). – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 92-96.
  14. Гринців М. В. Професійне становлення студентів як психологічна проблема / Актуальні проблеми практичної психології: Збірник тез наукових робіт

- всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дрогобич, 26 березня 2014 року): – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – С. 87–88.
15. Гринців М.В. Проблема самоефективності у майбутніх психологів / М. В. Гринців // Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. 26 листопада 2015 р., м. Дніпропетровськ, ДОІППО / Наук. ред. О. Є. Висоцька. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. – С. 72 – 74
  16. Гринців М.В. Педагогічна спрямованість у контексті світоглядної позиції майбутнього вчителя / М.В. Гринців // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. 21 квітня 2011р. : Збірник наукових праць. – Дрогобич, 2011. – С. 490-494.
  17. Гринців М. В. Саморегуляція як компонент професійної підготовки майбутнього фахівця /Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – Вип. 4. – С. 238 –245.
  18. Гринців М. В. Розвиток вольової саморегуляції як головний механізм діяльності особистості / М.В. Гринців // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : збірник наукових праць / [ за ред : Кузікової С. Б., Щербакової І. М.]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С.Ж Макаренка, 2016. – С. 320 – 323.

## АНОТАЦІЇ

**Гринців М.В. Особливості саморегуляції майбутніх психологів як чинник їхнього професійного становлення.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню особливостей саморегуляції у майбутніх психологів як чинника їхнього професійного становлення. У роботі висвітлено сутність та особистісні ресурси професійного становлення майбутніх психологів. Розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель особистісної саморегуляції майбутніх психологів у процесі їх підготовки до професійної діяльності. Досліджено структуру психологічної готовності до діяльності як показника професійного становлення майбутніх психологів. Визначено місце мотиваційно-ціннісного, емоційно-вольового та регуляційного компонентів готовності у представленій типології готовності до діяльності майбутніх психологів. Показано, що взаємозв'язок і взаємодія якостей і властивостей, характерних для кожного з компонентів, дає змогу розглядати їх сукупність як інтегральне психологічне утворення, як комплекс психологічних характеристик, які при певному рівні своєї сформованості визначають тенденції професійно-особистісної самореалізації суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Доведено, що завдяки цілеспрямованому розвивальному впливу, відбувається формування регуляторної здатності особистості як фактора готовності до професійної діяльності.

*Ключові слова:* активність, особистість, особистісні якості, саморегуляція, самоконтроль, психологічна готовність до професійної діяльності, професійне становлення майбутніх психологів.

**Гринцив М.В. Особенности саморегуляции будущих психологов как фактор их профессионального становления.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

Диссертационное исследование посвящено изучению особенностей саморегуляции у будущих психологов как фактора их профессионального становления. Указывается, что профессиональное становление является одной из форм длительного развития личности, которое происходит в системе взаимосвязанных профессионально значимых видов деятельности, начиная от появления профессиональных намерений и заканчивая полной самореализацией в профессиональной деятельности. В процессе профессионального становления происходит формирование личности в соответствии с требованиями профессиональной деятельности. В работе освещены сущность и личностные ресурсы профессионального становления будущих психологов.

Фактором психологической готовности к профессиональной деятельности, является саморегуляция. Личностная саморегуляция рассматривается как самодетерминация действий субъекта, направленных на мобилизацию и интеграцию психологических особенностей с целью оптимизации отношений, обеспечивающих его самоактуализацию. Основным предметом личностной саморегуляции являются действия, направленные на преобразование отношений человека к различным видам деятельности, к другим людям, самому себе.

Разработана и обоснована структурно-функциональная модель личностной саморегуляции будущих психологов в процессе их подготовки к профессиональной деятельности. Выделено три блока, которые обеспечивают процесс личностной саморегуляции: мотивационно-целевой, программирования и поведенческий, в которых прослеживается функциональная роль таких механизмов как самооценка, уровень субъективного контроля и самоконтроля, толерантность к неопределенности, а также ориентированность субъектов процесса на действие или состояние.

Исследована структура психологической готовности к деятельности как показателя профессионального становления будущих психологов. Сделанные на теоретическом этапе исследования обобщения, а также результаты эмпирического исследования, способствовали выделению критериев профессионального становления будущих психологов, основными из которых являются компетентностный и психологический.

Определено место мотивационно-ценностного, эмоционально-волевого и регуляционного компонентов готовности в представленной типологии готовности к деятельности будущих психологов. Выделены три типа готовности к профессиональной деятельности в процессе профессионального становления: полная, относительная, псевдоготовность. Показано, что взаимосвязь и взаимодействие качеств и свойств, присущих каждому из компонентов, позволяет рассматривать их совокупность как интегральное психологическое образование, как комплекс

психологических характеристик, которые при определенном уровне своей сформированности определяют тенденции профессионально-личностной самореализации субъекта будущей профессиональной деятельности. Доказано, что благодаря целенаправленному развивающему влиянию, происходит формирование регуляторной способности личности как фактора готовности к профессиональной деятельности.

*Ключевые слова:* активность, личность, личностные качества, саморегуляция, самоконтроль, психологическая готовность к профессиональной деятельности, профессиональное становление будущих психологов.

**Hryntsiv M.V. Peculiarities of self-regulation future psychologists as a factor of their professional formation.** – The manuscript.

Dissertation for a Candidate of Science in Psychology, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the study of peculiarities of self-regulation in future psychologists as a factor of their professional formation. The paper highlights the essence and personal resources of future professional psychologists development. The author has worked out and substantiated a structurally functional model of personality self-regulation in future psychologists in the process of their preparation for professional activity. The author has investigated the structure of psychological readiness for professional activity as an indicator of a future psychologist formation. The research paper identifies the place of the value-motivational, the emotional and volitional as well as the regulatory components of readiness in the typology of future psychologists readiness presented by us. It is shown that the relationship and interaction among qualities and characteristics of each of the components makes it possible to consider them as an integral psychological formation, as a complex of psychological characteristics that at a certain level of their formation define the trends of professional and personal self-realization of the agent in future professional activity. It is proved that due to a purposeful developmental impact there takes place the formation of the regulatory capacity of the personality as a factor of readiness for professional activities.

*Keywords:* activity, personality, personal qualities, self-regulation, self-control, psychological readiness for professional work, professional development to future psychologists.